

Konstans kihívások és változó megoldási kísérletek a nők sportjában

Habilitációs értekezés a Testnevelési Egyetemen (összefoglaló)

Gál Andrea

Testnevelési Egyetem, Társadalomtudományi Tanszék

A témaválasztás háttérében húzóóó szubjektív és objektív tényezők

Habilitációs értekezésem témaválasztásának háttérében három fő tényező húzóóó: egyrészt évtizedeket töltöttem el a versenysportban, mint sportoló, később, mint edző, illetve játékvezető, majd visszavonulva lelkes szabadidő-sportolóvá váltam, és mindeközben nemcsak az otthoni fotelelől, de a stadionokban, sportcsarnokokban is rendszeresen szurkoltam a magyar sportolók sikereiért. Civil szakmám is a sporthoz kötött, hiszen testnevelőként általános iskolában, majd a Semmelweis Orvostudományi egyetemen igyekeztem rendszeres testmozgásra ösztönözni a különböző életkorú fiatalokat. Remek tapasztalás volt „belülről” látni és megélni a sportot, s mindez jó alapot jelentett ahhoz, hogy 2002-től, mint frissen diplomázott szociológus a társadalomtudós szemével – immáron „kívülről” – vizsgálhassam azokat a jelenségeket és problémákat, amelyek az élet egyéb területeihez hasonlóan a sportban is fellelhetők. Ugyanakkor a szakmai körökben szomorúan tapasztaltam, hogy a sport és a társadalom kapcsolatát elemző sport-szociológia elismertsége alacsony, köszönhetően annak, hogy az egyébként sportnemzetként aposztrofált Magyarországon a társadalomtudományok a sportot nem tekintik igazán komoly vizsgálati terepnek.

2001-ben kezdtem oktatni a Testnevelési Egyetem Társadalomtudományi Tanszékén, köszönhetően Földesiné dr. Szabó Gyöngyi professzor-asszonynak, aki fontosnak tartotta, hogy olyan kollégát vegyen maga mellé, aki nemcsak bölcsész alapidiplomával rendelkezik, de maga is a sportból világából jön. A szociológia mellett sportszociológiát, majd egészség-szociológiát is tanítottam és

közben jelentkeztem a Semmelweis Egyetem Nevelés- és Sporttudományok Doktori Iskolájába. Több éves kutatómunkámat annak szenteltem, hogy feltárjam a női és férfi sportolók média általi megjelenítésének hazai jellemzőit, téziseimet 2007-ben védtem meg. Eredményeim egyben bekerültek a „Global Women in the Sports Media” elnevezésű nemzetközi projektbe, melynek célja az volt, hogy a női sportolók athéni olimpiai játékok alatti médiareprezentációját hasonlítsa össze a világ 19 országából érkező, az adott nemzet legnagyobb példányszámú napilapjának tartalomelemzési adatai alapján. Így nemcsak arra nyílt lehetőségem, hogy egy nemzetközi sztenderdet követve, gender szempontból analizáljam a hazai sportsajtót, hanem arra is, hogy betöltsék a magyar sportszociológiában egy űrt - korábban ugyanis nem történt hazánkban tudományos igényű kutatás ezen a területen.

Mindig kiemelkedően fontosnak tartottam, hogy tudományos tevékenységemben aktív maradjak, így empirikus kutatásokat folytattam, eredményeim pedig publikációk, valamint konferencia-előadások formájában osztottam meg a szakmai és a szélesebb közönséggel. Tudományos tevékenységem nem volt öncélú, hiszen olyan pályázati munkákban is közreműködtem, amelyek arra irányultak, hogy segítsék és fejlesszék egy-egy sporttal kapcsolatos terület gyakorlati működését. 2014-ben egy, a fizikai aktivitás és a sport magyarországi dimenzióinak feltárására irányuló projektben vettem részt, valamint esettanulmányt készítettem az *Országos programok a lakosság egészségfejlesztését szolgáló fizikai aktivitás szakmai támogatására és a szabadidő-sportolói közösségek bővítésére* című pályázat keretében.

Bár az elmúlt évtizedben foglalkoztam a

sportmigráció, a sportturizmus, illetve a sporttal kapcsolatos dropout jelenségével is, érdeklődésem fókuszában a nők sportja maradt: kutatási kérdéseimet kiterjesztettem a média általi reprezentáción túl az élsportban és a szabadidősportban való részvételre, a különböző, sporttal kapcsolatos szerepekben való megjelenés lehetőségeire, valamint a speciális társadalmi csoportok sporthoz való hozzáféréseinek esélyeire is. Nőként és szociológusként is az ugyanis a meglátásom, hogy e terület hatalmasat fejlődött a 20. században, mely dinamikus fejlődés az ezredforduló után tovább folytatódott, de mégis mind a mai napig maradtak olyan problémák és kihívások, amelyek hatékony megoldása még várat magára.

Tudományos tevékenységemhez mindig biztos bázist és támaszt jelentett a Testnevelési Egyetem, azon belül a Társadalomtudományi Tanszék, és két kiváló kollégám: Földesiné dr. Szabó Gyöngyi professor emerita, akit mentoromnak, témavezetőmnek, szerkesztő- és szerzőtársamnak is tekinthetek egyben, valamint dr. Dóczy Tamás, a TF docense, aki a fiatalabb generáció tagjaként, kiemelkedő szakmai tudásával segítette és segíti munkámat.

Az elmúlt 10 évben több dimenzió mentén vizsgáltam a nők sportját, így eljutottam oda, hogy meg tudtam alkotni a terület összetett problématerképét, azonosítva benne azokat az állandónak tekinthető kihívásokat és megoldási kísérleteket, amelyek nemcsak hazánkban, de nemzetközi viszonylatban is fellelhetők.

Elméleti alapok, konceptualizáció és kutatási dimenziók

A 20. század első évtizedei döntő jelentőséggel bírtak a sport fejlődésében és a nemekkel kapcsolatos ideológiák alakulásában is. A modern sport, miközben társadalmi funkció gyarapodtak, egyre nagyobb teret engedett a férfiak részvételének mind a sportágak számát, mint a versenyzési lehetőségeket tekintve. Ugyanakkor, mivel az ókori olimpiai játékok hagyományait a 19. század végén felélesztő Pierre de Coubertin úgy gondolta, hogy a versenyzés csak a férfiaknak való, és így az első modern kori olimpián a nők legfeljebb nézőként jelenhettek meg, a nemi egyenlőtlenségek a kezdetektől látványosan jelen voltak. Azok a nézetek, melyek szerint a nők gyengébb fizikai adottságaik, törekenységük miatt alkalmatlanok, de legalábbis alsóbbrendűek a sportban (kivéve a kevésbé

megterhelő, könnyített, „lágyabb” mozgásokat), széles körben, és hosszú időn keresztül uralkodtak. Habár az 1900-as párizsi ötkarikás játékokon a helyi szervezőbizottságnak köszönhetően a 24 sportágból ötben (golf, tenisz egyéni, tenisz csapat, krikett, vitorlázás vegyes szám) már indultak nők is, az igazi áttörés még évtizedekig váratott magára.

A sportra, mint hagyományosan patriarchális területre azért fordítottak sokáig meglehetősen kevés figyelmet, mert itt a férfifölény az idők folyamán tulajdonképpen evidenciaként volt jelen: a sportnak ugyanis a férfi identitás kialakulásában, a férfiaság megalkotásában és újratermelésében, ha nem is elsődleges, de mindenképpen kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak. A sport sokáig egyike volt tehát a férfiaknak fenntartott területeknek, és egyben színtere lett a férfiidentitás újratermelésének és megerősítésének.

A nemek helyzetének szociológiai szempontú elemzése a sport vonatkozásában tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor az 1960-as években megjelentek az első írások a nők egyenlőtlen helyzetéről ezen, a tradicionálisan férfiuralom alatt álló területen. Ekkorra kezdtek a nők olyan mértékben behatolni a sport világába, hogy azzal egy mindaddig megkérdőjelezhetetlenül maszkulinnak tartott társadalmi alrendszer formáltak binárisra. A „gyengébbik nem” megjelenése és helyállása, majd egyre nagyobb arányú részvétele a verseny- és szabadidősportban markánsan jelezte azt a változást, amely a nők társadalmi tevékenység-tartományának kiszélesedésében zajlott – bár utóbbi egyben feltétele is volt a jelzett sportbéli folyamatoknak. Mindez fontos szerepet játszott a nemi sztereotípiák és főleg a nőiesség koncepciójának módosulásában, hiszen a „gyengébbik nem” a sporttereken „férfimunkát” végzett. Éppen ezért is, az ebben az időszakban született tanulmányok egy része éppen annak bizonyítására törekedett, hogy a sport nem változtatja maszkulinná a nőket, vagyis érintetlenül hagyja a nemi identitást. A folyamat elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban volt intenzív, ahol a tradicionális felfogású testnevelők vagy szociológusok, bár nem kérdőjelezték meg azokat az ideológiákat és társadalmi gyakorlatokat, amelyek fenntartották a nemek közötti egyenlőtlenségeket ebben az alrendszerben, mégis tárgyalták a női sport fejlesztésének lehetőségeit. Számos olyan elméleti megfontolás fonta ugyanis körül még mindig a nők sportolását, amelyek egyrészt természettudományi, másrészt

társadalomtudományi szemszögből tartották károsnak a „gyengébb nem” esetében a sportot. Előbbiek elsősorban arra hivatkoztak, hogy az erős fizikai megterhelés nem való a női szervezetnek, abban károsodásokat okozhat, mely a termékenységet is veszélyezteti. Utóbbiak pedig ehhez kapcsolódóan a sportolás rovására írták, hogy a nők általa nem lesznek képesek megfelelni eredendő feladatuknak, a gyermekszülésnek, és más társadalmi szerepüktől is elvonja őket a testmozgásra, versengésre fordított idő és figyelem.

Valójában a modern sport szerepét a férfihegemonia konzerválásában egészen az 1980-as évekig csak néhány feminista szerző kérdőjelezte meg, s mivel őket is elsősorban a sport területén meglévő diszkrimináció érdekelte, nem próbálták meg elméletileg tisztázni a sportban, illetve a sporton keresztül érvényesülő férfiuralom formáit és annak változásait. Rámutattak azonban arra, hogy bár a két nem hatalmi viszonyának kulturális, és nem biológiai eredete van, a sport mégis a nők gyengébb fizikai felépítését és erejét kihangsúlyozva a nemi sztereotipizálás során a férfiak társadalmi felsőbbrendűségének eszméjét konstruálja és legitimizálja.

Az 1990-es évekre kialakultak és napjainkban is beazonosíthatók azok az elemzési szintek, amelyek a sport és a társadalmi nem témakörében más és más megközelítést alkalmaznak, illetve eltérő tényekre és összefüggésekre kívánnak rámutatni. A társadalmi kategóriákra fókuszáló kutatások (categoric studies) arra töreksenek, hogy empirikus úton és kvantitatív jelleggel írják le a két nem sportban való részvételi arányait, képességeik, teljesítményük közötti különbségeket, mindezt a biológiai és a szocializációs eltérésekkel magyarázva. Az ún. disztributív vizsgálatok (distributive studies) a különböző lehetőségek és források nemek közötti megoszlására koncentrálnak, úgymint a sporthoz való hozzáférés, a versenyzési lehetőségek, a sportbeli pozíciók (edzők, adminisztratív munkakörökben vagy vezetői pozícióban dolgozók), jövedelmi különbségek, szponzori támogatások stb. A harmadik szintet azok az elemzések alkotják, amelyek a különböző társadalmi csoportok viszonyrendszeréből, hatalommegoszlásából indulnak ki (relational analyses). Alapfeltevésük, hogy a sport is egy olyan történelmileg kialakult és társadalmilag konstruált jelenség, mely mindig az éppen uralmon lévő csoportok érdeklődését és szükségleteit elégíti ki, így tulajdonképpen a hatalmi viszonyok kulturális

reprezentációjának is tekinthető.

Az utóbbi évtizedekben különösen az utóbbi két megközelítési forma vált népszerűvé a sporttal foglalkozó szociológusok körében. Ezek keretében a kutatások a nemek közötti egyenlőtlenségek olyan dimenzióiban azonosították be világszerte a nők hátrányát, mint a sportolás lehetőségei annak különböző területein (a közoktatási intézményekben, egyetemeken, sportklubokban, a szabadidő- és versenysportban), az elérhető források allokációja, az erkölcsi és anyagi elismerés mértéke, a vezetői és egyéb (edző, sportoktató, menedzser stb.) pozíciókba való kerülés a sport intézményrendszerében, vagy a médiaprezentáció mennyiségi és minőségi jellemzői. Az esélyegyenlőtlenség problematikája a különböző társadalmi csoportok, így a kisebbségek, az idősek vagy a fogyatékossgal élők sportbeli lehetőségeinek vizsgálatai kapcsán is fókuszpontba került, mely egyben kiindulópontot is jelent a nemek helyzetének még szofisztikáltabb elemzéséhez.

A 20. század, mint intenzív, de nem egyenletes fejlődési időszak különböző társadalmi és kulturális környezetet teremtett a nők sportjához, nem is beszélve azokról a determináns tényezőkről, mint a gazdasági és politikai helyzet, vagy a vallási tradíciók. Mindezek nemcsak a sport aktuális szerepét, elfogadottságát és megítélését, de egyben a női és férfi szerepek tartalmát, a nőiesség és a férfiaság koncepcióját, valamint a nemek viszonyrendszerét is befolyásolták.

A női sport története valójában kihívások és azokra adott, többé vagy kevésbé hatékony válaszok sorozata. Ezek a kihívások egyrészt állandó jellegűek, hiszen a nők sportja az erőteljes fejlődése ellenére a legtöbb vonatkozásban napjainkra sem érte utol a férfiakét, másrészt azonban önmagukban is változtak és változnak, követve a fent említett szociokulturális környezet alakulását. Ugyanez igaz azokra a megoldási kísérletekre, amelyek alapját pedig maga a társadalmi fejlődés, pontosabban ennek figyelembevétele jelenti.

Kétségtelen, hogy mindezt a nők sportban való **részvételéhez** kapcsolódó kihívások változása érzékelteti a legjobban. A 20. század küszöbén a küzdelem azért zajlott, hogy a „gyengébb nem” beléphessen ebbe a maszkulin territóriumba, amit főként azáltal sikerült az 1920-as években elérni, hogy a nők saját sportszervezeteket hoztak létre a nemzeti és nemzetközi versenyzési lehetőségek megteremtése érdekében (Women's Swimming Association

of New York, Federation Sportive Feminine Internationale /FSFI/). Ezzel párhuzamosan arra vonatkozóan is zajlott a vita, hogy milyen mozgásformákba kapcsolódhatnak be a nők – egyrészt az orvosi javallatok/ellenjavallatok, másrészt az illendőség és a sportra alkalmas öltözet kérdése befolyásolta a terjeszkedést. Az emancipáció, melynek köszönhetően a nyugati társadalmakban egyre aktívabb társadalmi életet élhettek a nők, a sportban is szélesebbre nyitotta a teret. A szabadidős testmozgás, amit már a 19. században is egyfajta gyógy módként aposztrofáltak, a civilizációs ártalmak és a betegségek elleni védelem egyik jelentős eszközévé vált az idők során, népszerűsödését aztán az egészség- és szépségipar összefonódása is elősegítette. A versenysportban a résztvevők száma folyamatosan nőtt, csakúgy, mint az üzött sportágak spektruma, az igazi kihívást azonban évtizedeken keresztül az jelentette, hogy drasztikusan növekedhessen a sportoló nők aránya. Az Amerikai Egyesült Államokban a Title IX, vagyis a civilek jogairól szóló törvény 1972-es módosítása nagy (bár egyetlen) hatással volt arra, hogy az oktatási intézmények sportpályáin a lányokat és nőket felszabadítsák a sportbeli diszkrimináció alól. A hidegháború, melynek az egyik legfontosabb eszköze az élsport lett, szintén hozzájárult ehhez a folyamathoz, hiszen a két világrendszer országainak küzdelmében a nőknek is fontos szerep jutott. Valójában azonban az 1980-as évektől nőtt ugrásszerűen a női résztvevők aránya az olimpiai játékokon és egyre több sportág kezdett kétneművé válni. Sőt, a tradicionálisan férfisportokban is megjelentek a nők az olimpiai játékokon. A nemek aránya fokozatosan a kiegyenlítődés felé tendált, a 2016-os játékokon pedig már megközelítette az 50-50%-ot.

A lakosság, köztük a nők szabadidő-sportolási szokásainak felmérésére a 2007-2017 közötti időszakban három empirikus kutatásom is irányult, ezek mindegyike országos reprezentatív mintán történt. Az adatfelvételi metodika (kérdőív, vagy interjú), illetve a kutatást végző személyek csak részben voltak azonosak. Az adatok a fő demográfiai mutatók szerinti bontásban kerültek elemzésre, de olyan kvalitatív jellemzőket is sikerült feltárni, amelyek a sportágak népszerűségéről, a sportolás helyszínéről, időtartamáról, annak motivációiról szolgáltattak információkkal. Különösen fontos, hogy a szabadidősportból való kimaradás okainak feltérképezése sem maradt el a vizsgálatok során. A

kapott adatok elemzésekor minden esetben különös hangsúlyt helyeztem a nők és a férfiak részvételének különbségeire és sajátosságaira. Az eredmények arra hívták fel a figyelmet, hogy

- a klasszikus sportágakban kisebb arányban vesznek részt a nők, mint férfiak, ez a kihívás konstans
- a séta, kirándulás inkább női testmozgásforma
- a nők motivációjában az egészségvédelem, a fitness elérése, a testsúlykontroll, az attraktívabb külső alakítása kap prioritást, a versengés és a társas szórakozás kevésbé jelentős drive
- az időhiány a sportolás legfőbb ellensége

Kutatásaim nemcsak a szabadidősportra, hanem az élsportra is kiterjedtek. Vizsgáltam a magyar élsportolónők társadalmi státuszának alakulását, különös tekintettel a rendszerváltozás hatásaira: eredményeimben árnyaltan kirajzolódott azok, a politikai és gazdasági reformokhoz kapcsolható negatív következmények, amelyek a teljes magyar élsportot, és a benne szereplőket is nehéz helyzetbe hozták az 1990-es években.

PhD-hallgatómmal közösen vizsgáltam a különböző olimpiai sportágakhoz és azok képviselőihez kapcsolódó nemi sztereotípiákat. Az eredményeink szerint a túlzó általánosítások nem tűntek el a sportból, vagyis egyben arra is rámutattunk, hogy milyen társadalmi akadályok gátolják a férfias sportágak női szakágainak népszerűvé válását hazánkban, annak ellenére, hogy a sportágak zöme már „kétnemű”-vé alakult a 21. századra.

A nők sportban történő részvételét mindig is erősen determinálta az, hogy a sport intézményrendszerében a vezetői pozíciókat férfiak foglalták el. A már említett női sportszervezetek, illetve az ezeket irányító, a terület elismertetéséért küzdő kivételes személyiségek felismerve arra törekedtek, hogy a nőknek beleszólást biztosítsanak részvételi lehetőségeik alakításában. A sport azonban a hatalomelosztást tekintve mindig is terepül szolgált a férfidominancia reprodukciójának, rendkívül csekély **részesedést** engedve a politikai, gazdasági és kulturális szempontból egyre fontosabb szerepet játszó alrendszerben a nőknek. Jól érzékelteti ezt az a tény, hogy az 1894-ben megalakult Nemzetközi Olimpiai Bizottságnak (IOC) csak közel 90 évvel később, az 1981-ben lettek első ízben női tagjai. Az alacsony részesedés a döntéshozatalban, mint probléma a hazai sportpolitikában is jelen volt, és a megoldást abban látták a 2000. évi Sporttörvény

megalkotói, hogy jogszabályt alkottak a női vezetők kvótájáról. Ennek kudarcát mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a 2004-es, újraalkotott Sporttörvényből ez a passzus már kimaradt. A vezetői pozíciókban tapasztalható nemi egyenlőtlenség csökkentése az Európai Unió számára is komoly kihívás, mivel egyrészt ebben látják a női sport további intenzív fejlődésének egyik akadályát.

E dimenzióban folytatott kutatásaimból kiemelkedik az a felmérés, melynek során Földesiné dr. Szabó Gyöngyivel adatokat gyűjtöttünk arról, hogy hazánkban jelenleg hány nő foglal el döntéshozói pozíciót az olimpiai sportágak szövetségeiben, mint elnök, alelnök, vagy elnökségi tag. Az eredményeink ezen a téren egy erős férfidominanciáról tettek bizonyosságot, illetve egy érdekes ambivalenciára is rávilágítottak: miközben Magyarország első számú sportvezetője nő, a női sportvezetők aránya mindössze 10% körül mozog.

A sportmédiának nagy jelentősége van a női sport társadalmi támogatottságának növelésében, elsősorban azoknak a negatív előítéleteknek a tompításával, amelyek még napjainkban is gyakran manifesztálódnak a hétköznapi diskurzusokban. A sportolók médiajelenlétének vizsgálata az 1980-as évektől vált népszerűvé; ezek során a kutatók elsősorban kvantitatív, illetve kvalitatív tartalomelemzésekkel tárják fel azokat a dimenziókat, amelyek segítségével lehetővé válik a női sport és a média viszonyának gender szempontú elemzése, az egyenlőtlenségek kimutatása. A kvantitatív kutatások, melyek a női, illetve férfi sport média általi reprezentációjának mennyiségét hasonlították össze, egyöntetűen azt mutatták ki, hogy a női sport megjelenítésének mennyisége messze elmarad a férfiak sportjától. Ez egyaránt igaz az elektronikus és a nyomtatott médiára is. A kvalitatív szempontú analízisek ugyanakkor azt jelzik, hogy a női sport megjelenítése minőségében is elmarad a férfiak sportjának reprezentációjától: a női sportolók ábrázolása során a média gyakran a versenyző attraktivitására fókuszál, szemben a férfi sportolók jellemzésével, ahol a sportképességek kihangsúlyozása van a középpontban. A sportolói kvalitásokra, a tehetségre és eredményességre kevésbé utalnak a női sportolók esetén a médiumokban, sokkal gyakoribb viszont a női versenyzők külső tulajdonságaira, érzelmeire, nőiességére való célzás. A sportmédiában tapasztalható egyenlőtlenségek csökkentése immáron évtizedek óta olyan kihívásnak bizonyul,

amelyre sem nemzetközi, sem hazai viszonylatban mindeddig nem találtak hatékony megoldást.

2016-ban annak a Nemzeti Sportnak a gender szempontú tartalomelemzésével foglalkoztam, amely a korábbi PhD-kutatásom során kimaradt a mintából. Ezúttal arra voltam kíváncsi, hogy a Rio de Janeiro-i olimpiai játékok kapcsán milyen bulvárjellegű hírekkel szolgált a napilap a női sportolókról – jellegét tekintve tehát kvalitatív vizsgálatot végeztem. Az eredményeim azt mutatták, hogy a cikkeket témájukat tekintve három kategóriába lehetett sorolni: egy részük azokkal a sztárokkal és rekorderekkel foglalkozott, akik kimagaslóan szerepeltek az ötkarikás eseményen, ezen írárok a sportteljesítményt emelték ki. A második csoportot azok a „hősök” alkották, akik eredményükkel sporttörténelmet írtak, mert például, hazájuk első olimpiai aranyérmét szerezték. A harmadik kategóriába a nemi identitásuk, vagy a szexuális irányultságuk miatt nagyobb figyelembe részesített sportolónőkről (a nemileg „kétséges” dél-afrikai futó, Caster Semenya, vagy a leszbikus brazil rugbyjátékos, Isadora Cerullo) számot adó cikkek kerültek. A kutatás konklúziójában arra mutattam rá, hogy eltérően a korábbi szakirodalmi megállapításoktól, a napilap bulvárrovatában nem volt jellemző a női sportolók trivializálása, sőt ellenkezőleg: az írárok és fotók elsősorban a kiemelkedő teljesítményekre fókuszáltak és kihangsúlyozták a szereplők sportbeli érdemeit. Ugyanakkor megerősítést nyert az a régebbi tapasztalat, hogy az olimpiai időszakában a női sportolók médiareprezentációjának nemcsak az aránya nő, de minősége is javul.

A demokratikus országokban nemcsak a nemek közötti esélyegyenlőtlenség csökkentésének kérdése élvez már hosszú ideje kiemelt figyelmet, hanem az is, hogy a speciális társadalmi csoportok – így a nemzeti és vallási kisebbségek, a fogyatékosokkal élő, a nemi identitásuk vagy szexuális orientáltságuk szerinti „mások” – is megfelelő mértékű **esélyt** és hozzáférést kapjanak a társadalmi élet különböző területein, így a sportban is. A nők esetében értelemszerűen halmozódik a hátrányos helyzet akkor, amikor a sport területén ezekről a szubkulturákról beszélünk. A nyugati országokban nem újkeletű probléma a nemzeti és/vagy vallási kisebbségekhez tartozó nők sportban való alacsony részvételi aránya, melyből kifolyólag sem a rendszeres testmozgás egészségvédő, sem a közös sportolás közösségformáló, integrációs hatása nem érvényesül.

Egy másik speciális csoport, a fogyatékossgal élők szabadidős és versenysportjának kutatásában kevésbé jelennek meg a gender szempontok, a fókusz sokkal inkább a mozgássérültek, illetve az érzékszervi sérültek sportolási szokásainak és lehetőségeinek specifikumaira, valamint ezek társadalmi környezetére és hatásaira irányul.

A női sport kibontakozásában nagy szerepe volt az orvostudomány fejlődésének, amely azt is feltárta, hogy a nőiség és a férfiasság, vagyis a gender nem következik szükségszerűen a biológiai nemből, hiszen vannak olyan egyének, akik fiziológias, kromoszomális, hormonális vagy pszichés jellemzőikben atipikus sajátosságokat mutatnak. A transzszexualitás felismerése, majd a nemátalakítás lehetősége megváltoztatta azt a korábbi állítást, miszerint a nem bináris és a születéskor determinált kategória. A kétséges nemű, esetenként nemi átalakításon átesett férfiak és nők beilleszkedésének esélyei különbözőek a társadalmi élet egyes területein. A sport, amely szintén nem maradt érintetlen ezektől a jelenségektől, különösen érzékeny terület e vonatkozásban, hiszen a teljesítményt és az eredményességet nagymértékben éppen azok a fizikai adottságok és képességek határozzák meg, amelyek a nők és férfiak élsportját mindeztől összehasonlíthatatlanná tették. A sportszövetségek kénytelenek lettek egyre nagyobb figyelmet fordítani elsősorban arra, hogy a világversenyeken a női mezőnyben ne indulhassanak férfiak, vagy „nem vegytiszta”, vagyis az XX mellett Y nemi kromoszómával is rendelkező nők. S bár a versenyzőnők szex-tesztre való kötelezettsége az 1990-es évek végén megszűnt, az atipikus nemi identitású és transznemű egyének sportversenyeken való indulásának lehetősége, ennek optimális szabályozása mind a mai napig komoly fejtörést okoz az esélyegyenlőség és a fair play szellemét megőrizni vágyó sportvezetőknek.

2011-től PhD-hallgatómmal a látássérültek szabadidős-sportolási szokásait térképeztük fel empirikus úton, valamint az érintettek részvételének aktuális feltételrendszerét elemeztük. Célunk volt továbbá, hogy beazonosítsuk a sportolást elősegítő, illetve azt gátló tényezőket, kitérve egyebek mellett a sportra nevelés oktatási intézményekben zajló folyamata és a sportolásban való részvétel összefüggéseire. Eredményeink szerint egyértelmű összefüggés mutatkozott a korai sportszocializáció és a felnőttkori szabadidős sportolás között, hiszen

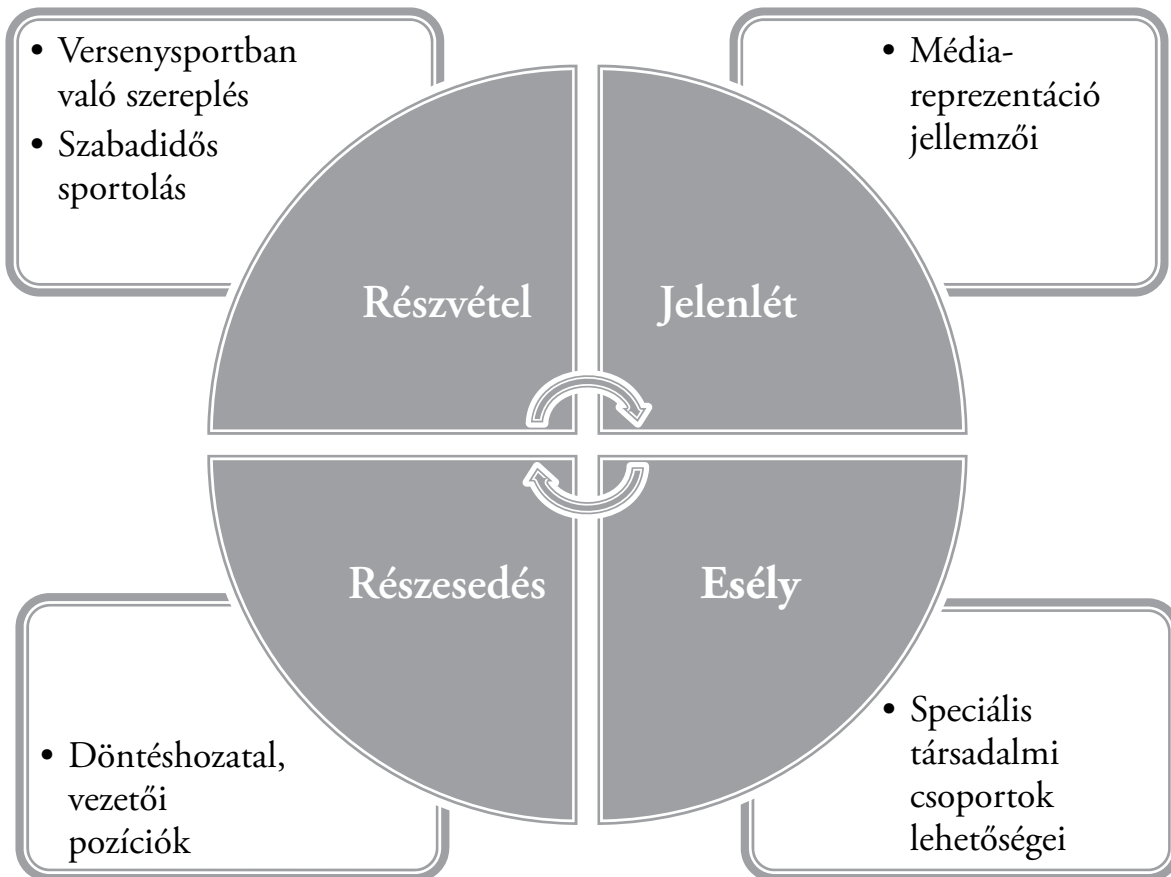
a gyermekként sportolók körében többen voltak olyanok, akik felnőttkorukban is mozogtak. A nem, vagy csak rendkívül ritkán sportolók aránya a válaszok alapján 30,7% volt. Kiderült továbbá, hogy a részvételt egyértelműen akadályozza az épített környezet akadálymentességének és az adaptált sportszereknek a hiánya. Kutatásunk során nem helyeztünk a gender-aspektusra különösebb hangsúlyt, ez esetben sokkal inkább egy átfogó képet szeretnénk volna kapni a célpopulációról.

2014-ben a kétséges nemű, transzgender, esetleg nemváltoztatáson átesett sportolók versenyzési lehetőségeivel foglalkoztam. A kutatás során áttekintettem azokat az eseteket, ahol a női sportban botrányt okozott a kétséges – vagy éppen egyértelműen a férfi – nemhez tartozás, vagyis a jogtalan előnyszerzés. Miután a szakirodalmi források azt jelezték, hogy mind a mai napig nem sikerült optimálisan szabályozni a női kategória még elfogadható, „felső határát”, interjút készítettem dr. Kamuti Jenővel, a Nemzetközi Fair Play Bizottság elnökével. Az egyébként civil foglalkozását tekintve orvos szaktekintély megerősített abban, hogy tulajdonképpen egy olyan kihívásról beszélünk, amelyre tökéletes választ mindeztől nem találtak, de a jövőben feltehetően még inkább veszélyeztetni fogja a nők sportját. A szokatlanul magas tesztoszteronszinttel rendelkező versenyzőnők, illetve a férfiből nővé operált, és immáron a női mezőnyben versenyezni kívánó sportolók részvételi esélyeit ugyanis biztosítani kell, de kérdés, hogy miképpen lehet ezt az „igazi” nők hátrányba hozása nélkül megtenni. Ugyanakkor nagy eséllyel az optimális „bemeneti” szabályozás sem jelenti majd a transznemű sportolók számára a tökéletes megoldást, hiszen elképzelhető, hogy akár kimagasló eredmények elérése esetén sem számíthatnak egyöntetű társadalmi elismerésre.

A fent említett dimenziók nemcsak külön-külön meghatározók a női sport helyzetét és fejlődését tekintve, hanem természetesen egymásra is hatnak, hiszen minden egyes részterület befolyásolja a másik alakulását (1. ábra). Ugyanakkor kijelenthető, hogy az előrelépés nagyságrendileg nincs feltétlenül szinkronban egymással: a nők sportban való részvételének arányától, habár az önmagában nézve növekedett, de mégis elmarad a médiajelenlét mértéke, és ennél is inkább a döntéshozatalból jutó részesedés. A speciális társadalmi csoportok sporthoz való hozzáférése ugyanakkor a sport aktuális

helyzetén túl erősen függ a társadalmi fejlettségtől, a demokratikus jogok gyakorlásának és a képviselőnek a lehetőségétől.

„Coubertine-i” kihívást sikerült feloldani, hiszen magáért beszél az a tény, hogy az olimpiai játékokon résztvevő versenyzők nemi megoszlása közelít

Legfontosabb kutatási eredményeim

A nők sportja óriási fejlődésen menet keresztül a 20. folyamán, és ez a folyamat a 21. század elején sem torpant meg. A biológiai nem az idők során egyre kevésbé szabott gátat annak, hogy a nők bekapcsolódjanak az egyes sportágakba, mind a szabadidősport, mind pedig az élsport színterén. Ebben természetesen nagy szerepe volt annak az emancipációs folyamatnak, mely révén a nők jogai kiszélesedtek, és érvényesülésük a társadalmi élet különböző területein egyre inkább szabad utat kapott.

A nők sportjának jelenlegi helyzete leginkább a már említett négy dimenzió (részvétel, jelenlét, részesedés és esély) kontextusával írható le. Az utóbbi évek empirikus kutatásai lapján kijelenthető, hogy ezek szintje között jelentős ambivalencia áll fenn.

Az élsportban való részvételt tekintve a

az 50-50%-hoz. A sportágak zöme kétneművé vált, és ezt a trendet az is támogatja, hogy új sportág már csak ebben a formában debütálhat az ötkarikás játékok programjában. A sportágakhoz és azok képviselőihez kötődő nemi sztereotípiák azonban nem tűntek el a köztudatból és különösen azokat a nőket sújtják még napjainkban is, akik tradicionálisan férfias sportágakba kapcsolódnak be. Ezek leküzdésében nagy szerepet vállalhat a média, elsősorban az ilyen versenyzők nőiességének kihangsúlyozásával, melyhez jelentős segítséget nyújt ma már a (sport)divat világa is.

A szabadidősportban rendszeres empirikus adatfelvételek történnek a lakosság, így a nők részvételi szokásainak mérésére. A civilizált társadalmak konstans problémáját tükrözik az itt feltárt eredmények: az emberek a rendszeres testmozgást tekintve többségükben inaktívak, melynek okaként

legtöbbször az időhiányt jelölik meg. A sportolás életmódba illesztését, mint kihívást az is súlyosbítja, hogy a képernyő (amely ma már nem csak a televíziót jelenti, hanem a számítógépet, a mobiltelefont és a számtalan szórakoztató-elektronikai eszközt egyaránt) és ezzel együtt az inaktivitás uralkodik az aktív szabadidő-eltöltés felett. Ennek köszönhetően is alakult ki az, a kutatásmódszertani dilemma, hogy a felmérések során a sportolást, a testmozgást, vagy a fizikai aktivitást érdemes-e mérni. Trendet ugyanis csak összehasonlítható kvantitatív adatokból lehet felvázolni.

A nők szabadidősportja jellegét tekintve számos vonatkozásban eltér a férfiakétól. A hagyományos sportági mozgásokban kevésbé, míg a sétában, a kirándulásban, illetve a modern, zenés-táncos mozgásformákban gyakrabban vesznek részt a hölgyek. A motivációs bázist elsősorban az egészségvédelem, a fittségi szint emelése, a testsúly kontrollálása és a jobb megjelenés, valamint az öregedés elleni küzdelem jelenti, a versengés és a szórakozás gyengébb drive-nak bizonyul. A visszatartó erők közül specifikusként jelentkezik a gyermekfelügyelet és a sportolás együttes megoldásának problematikája. A nők szabadidő-sportjának stratégiai tervezését a jövőben is hasznos adalékokkal segíthetik a területen végzett gender-szemponturnak kutatások, a gyakorlati megvalósításban a szolgáltatásokat biztosító állam és a magánszféra mellett pedig a civil szervezetek is egyre nagyobb szerepet kaphatnak.

A jelenlét dimenziója a média-reprezentáció kvantitatív és kvalitatív jellemzőivel operacionalizálható. A nők sportban történő részvételét nagyságrendileg nem követi sem a nemzetközi, sem a magyar sportsajtó, az alul-reprezentáltság így univerzálisnak mondható. A férfidominancia a hírgyártásban is jelen van, a sportújságírói és sportkommentátori szakmában egyaránt lassan emelkedik a nők száma. Jól példázják az aránytalanságot a Rio-i olimpiához kapcsolatos hazai számadatok, melyek szerint versenyzőként 94 férfi és 65 nő képviselte a magyar színeket, a közel 20 fős sportmédia delegációban viszont csak egy nő kapott akkreditációt. A sportriporter, újságírói szakma ennek ellenére egyre kevésbé „gender-determinált”, a napra-, vagy az „új-média” korszakában sokkal inkább a percrekészség és a hitelesség számít elsődleges követelménynek. A médiamunkások modern

képzési rendszerének kiépítése rendkívül aktuálisá vált, a sportriporter, sportújságírói pálya pedig a hölgyek előtt is nyitva áll.

A nők döntéshozatali pozíciókból való részese-dése szintén erős deficitet mutat Magyarországon, a sport jelenlegi első számú vezetője mögött komoly űr tátong. Mind a hazai sportszövetségekben, mind a Magyar Olimpiai Bizottságban rendkívül alacsony, 10% körüli a nők aránya, utóbbi szervezetnek története során még sosem volt női elnöke. A kihívást a kvóta-szabályozással sem sikerült orvosolni, de az további kutatások tárgyát képezheti, hogy a jelenség mögött az üveglafon-elmélet húzódik, vagy maguk a nők vállalnak kevesebb vezetői szerepet ebben, a tradicionálisan férfivilágban. A több női tapasztalat ugyanakkor sokat segíthetne saját területük fejlesztésében azoknak a szempontoknak a figyelembevételével, amelyek gender-specifikusnak tekinthetők (a sportolás infrastrukturális és humán feltételei, a sportolási lehetőségek stb.).

A női sport helyzetének elemzésében egyre nagyobb figyelem hárul a speciális társadalmi csoportok részvételének és képviselésének esélyeire. A négy évtizedig tartó államszocialista rendszer óriási lemaradást okozott ezen a területen, az 1989-1990-es rendszerváltozás, majd különösen az Európai Unióhoz való csatlakozás óta azonban az esélyegyenlőség eszméje komoly figyelmet kap a sporttal kapcsolatos nézetekben is. A fogyatékossgal élők sportolási lehetőségeinek megteremtésében és bővítésében nemcsak az ő aktív közreműködésükre, hanem a társadalmi támogatottságra is komoly szükség van. Ez jelenti az információszerezésre, a megértésre, az inklúzióra, valamint az önkéntes segítségnyújtásra való törekvést is, amelyhez megfelelő közeget teremtenek a fogyatékossgal élők számára sportolási lehetőséget biztosítani kívánó civil szervezetek. A terület fejlesztéséhez szükséges a sportszakember-képzésben az adaptív tudásformák képzésbe ágyazása, valamint a sportszervezetek érzékenyítése a szociális szempontok iránt. A parasport erkölcsi és anyagi megbecsülése jelentősen javult az elmúlt két évtizedben, de a terület kutatásában egyelőre nem kapnak kiemelt figyelmet a gender-szemponturnak.

A női sportban, tulajdonképpen annak kezdeti óta, konstans kihívást jelent az, hogy a hölgyek mezőnyében valóban csak nők versenyezzenek. A magas tesztoszteronszinttel élő, vagy férfiből nővé

váló sportolók azonban helyet követelnek maguknak a versenysport világában is, szereplésük ugyanakkor megosztó, hiszen részvételi lehetőségük megteremtésével az „igazi” nők győzelmi esélyeit ronthatják. A sportteljesítményekhez szükséges fizikai, pszichés és kognitív képességek és készségek sportáganként eltérő mértékben járulhatnak hozzá a sikerhez, de hogy ezekben az atipikus nemi adottságoknak milyen jelentősége van, feltehetően még számos vita és kutatás tárgyát képezi majd a jövőben.

A tudományos tevékenység eredményeit prezentáló publikációk jegyzéke

Szerkesztett kötetek:

1. Földesiné dr. Sz. Gy., **Gál A.** (2003). *Sport és társadalom*. MSTT, Budapest.
2. G. S. Földesi, **A. Gál** (2005). *New Social Conditions in Sport 1990-2005*. MSTT, Budapest.
3. Földesiné Sz. Gy., **Gál A.**, Dóczy T. (2010). *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest.
4. Földesiné Sz. Gy., **Gál A.**, Dóczy T. (2008). *Társadalmi riport a sportról*. ÖM-MSTT, Budapest.
5. **Gál A.**, Dóczy T. (2015). *GYÖNGY(I)SZE-MEK*. Testnevelési Egyetem, Budapest.
6. **A. Gál**, J. Kosiewicz & T. Sterbenz (2016). *Sport and Social Sciences with Reflection on Practice*. AWF-ISSSS, Warsaw.

Publikációk:

Magyar nyelvű:

7. **Gál A.** (2003). „Nők formában?” In: Földesiné dr. Szabó Gyöngyi, Gál Andrea (szerk.): *Sport és társadalom*. MSTT, Budapest. 145-154.
8. **Gáldiné Gál A.** (2005). „Társadalmi nem és média: A női sport megjelenítése a sportsajtóban” In: *Magyar Sporttudományi Szemle* 2, 37-41.
9. **Gáldiné Gál A.** (2005). „A Magyar Szociológiai Társaság konferenciája és éves közgyűlése. Beszámoló a Sportszociológiai Szakosztály szekcióüléséről”. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 4, 45-47.
10. **Gál A., Perényi Sz.** (2007). Sport a globális világban...Beszámoló a Nemzetközi Sportszociológiai Társaság (ISSA) és a Nemzetközi Sporttörténeti Társaság (ISHPES) Világkonferenciáiról. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 4, 55.

11. **Gáldiné Gál A.** (2008). Esélytelen (?) egyenlőség: A nemek megjelenítése a sportsajtóban. *Kalokagathia*, 1. 30-47.
12. Földesiné Sz. Gy., **Gáldiné G. A.** (2008). Válaszút előtt a sportpolitika. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2, 4-10.
13. **Gál, A.**, **Kovács Á., Velenczei A.** (2008). Sport, gender és média: A női és férfi sportolók megjelenítése a sajtóban. *Szociológiai Szemle*. 3. 32-60.
14. Molnár Gy., **Gál A.** (2008). A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 3, 12-15.
15. **Gál A.** (2008). A magyar lakosság egészségügyi tudatossága és szabadidő-sportolási szokásai. In: Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczy T. : *Társadalmi riport a sportról*. ÖM-MSTT, Budapest. 9-39.
16. Földesiné Sz. Gy., **Gál A.**, Dóczy T. (2010). *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest.
17. Béki P., **Gál A.** (2011). Átütő siker(?) a női sportban: Ringbe lépés Londonban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 4, 3-6.
18. Béki P., **Gál A.** (2013). A Tisza-tó, mint a hazai sportturizmus fellegrája. *Kalokagathia*, 3, 87-99.
19. Dóczy T., **Gál A.**, Sáringerné Szilárd Zs. (2014). Társadalmi befogadás a sportban és a sport által (szociális inklúzió). In *A fizikai aktivitás és a sport magyarországi dimenzióinak feltárása*. MST-MSTT, Budapest. 77-141.
20. **Gál A.** (2014). Hegyem Program. In Géczi G., Kassay L. (szerk.) *Országos programok a lakosság egészségfejlesztését szolgáló fizikai aktivitás szakmai támogatására és a szabadidő-sportolói közösségek bővítésére*. MST-MSTT, Budapest. 146-165.
21. **Gál A.** (2014). A magyar népesség sportolási szokásai az ezredforduló környékén: TÁRKI 2007-es adatfelvétel eredményei és tanulságai. In Perényi Sz. (szerk.): *A mozgás szabadsága! A szabadidősport társadalmi, gazdasági és egészségügyi megközelítései*. Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen. 34-46.
22. **Gál A.** (2015). Tendenciák és kihívások a sport szervezésében és irányításában. ISSSS 2014, Kaunas. Konferencia beszámoló. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 1, 52.
23. **Gál A.** (2015). Sport és média. In Laczkó T., Rétsági E. (szerk.) *A sport társadalmi aspektusai*. PTE Egészségtudományi Kar, Pécs. 86-97.

24. **Gál A.** (2015). Devianciák és erőszak a sportban. In Laczkó T., Rétsági E. (szerk.) *A sport társadalmi aspektusai*. PTE Egészségtudományi Kar, Pécs. 156-166.
25. Dóczy T., **Gál A.** (2015). 50 éves a sportszociológia. ISSA 2015, Párizs. Konferencia beszámoló. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 3, 57.
26. **Gál A.**, Gáldi G. (2015). Szabadidő-eltöltés és társadalmi nem. In Gál A., Dóczy T. (szerk.) *GYÖNGY(I)SZEMEK*. Testnevelési Egyetem, Budapest. 111-130.
27. Benedek P., **Gál A.** (2016). Idegenlégiós futballisták itthon és külföldön: a hivatásos magyar labdarúgás migrációs csatornáinak azonosítása és elemzése. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 1, 3-12.
28. Földesiné Sz. Gy., **Gál A.**, Dóczy T. (2016). Két tudományág mostohagyereke: A magyar sportszociológia fél évszázados útkeresése. *Szociológiai Szemle*, 26 (3), 78-98.
29. **Gál A.**, Farkas P. (2017). Kétséges nem – kétséges fair play. In Vermes K., Farkas P. (szerk.) *A fair play ereje?! Tények és értékek a 21. századi sport világában*. Budapest, Testnevelési Egyetem. 82-91.
30. Gombás J., **Gál A.** (2017). Budapesten élő látássérült felnőttek szabadidő-sportolási szokásainak vizsgálata. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 3, 32-36.
- Idegen nyelvű:*
31. **Gál, A.** (2005). Sociological Aspects of Mediated Women's Sport. In 'New Social Conditions in Sport' (ed. G.S. Földesi & A. Gál). MSTT, Budapest. 94-115.
32. **Gál, A.** (2007). Kosiewicz, J. (Ed.) (2005). Sport, Culture and Society. In Honour of Professor Zbigniew Krawczyk. Book review. *European Journal for Sport and Society*. Vol. 4/ No. 1. 73-76.
33. **Gál, A.** (2008). Social Status of Hungarian (Sports)Women Before and After the 1989-1990 Political System Change. *European Journal for Sport and Society*, Vol. 5/ No. 2. 195-210.
34. **Gál, A., Velencei, A. & Kovács, Á.** (2010). An unchanged situation in a changing society: The Hungarian Case. In Bruce, T., Hovden, J. & Markula, P. (Eds.). *Women in the Olympic Media: A Global Comparison of Newspaper Coverage*. Netherlands & New Zealand: Sense publishers and the Wilf Malcolm Institute of Educational Research. 141-152.
35. **Gál, A.** (2010). Elite Sport and Leisure Sport in Hungary: The Double Trouble. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*. Vol. 49. 72-77.
36. Molnar, Gy., Doczi, T., & **Gál, A.** (2011). Socio-Cultural Organisation of Hungarian Football: An Overview. In Gammelseter, H. & Senaux, B. (Eds.) *The Organisation and Governance of Top Football Across Europe*. Routledge, London, New York. 253-267.
37. Király, I., **Gál, A.** (2011). From Grass Roots to World Class (A Strategy for Delivering Physical Activity). *Physical Culture and Sport. Studies and Research*. Vol. 51. 25-39.
38. **Gál, A.** (2011). Society and Sport in Hungary: Neither with nor without. In Gy. Sz. Földesi & T. Dóczy (Eds.) *The Interaction of Sport and Society in the V4 Countries*. Hungarian Sport Science Booklets V. Hungarian Society of Sport Science, Budapest. 65-84.
39. Velencei, A., **Gál, A.** (2011). New Challenges, Old Answers in Hungarian Sport: The Case of Talent Management. *European Journal for Sport and Society*, Vol. 8 No. 4: 281-297.
40. Béki, P., **Gál, A.** (2013). Rhythmic Gymnastics vs. Boxing: Gender Stereotypes from the Two Poles of Female Sport. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*. Vol. 58, 1, 5-16.
41. Gombás, J., **Gál, A.** (2016). The Involvement of Budapest Residents with Visual Impairments in Leisure Sports: Barriers and Facilitators. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*. Vol. LXX, 44-54.
42. Dóczy, T., **Gál, A.** (2016). Sociology of Sport: Hungary. In K. Young (Ed.) *Sociology of Sport. A Global Subdiscipline in Review*. Emerald, United Kingdom. 207-225.
43. **Gál, A.** (2016). Gender Issues in Hungarian Sport Media on Occasion of the Olympic Games in Rio. In A. Gál, J. Kosiewicz & T. Sterbenz (Eds) *Sport and Social Sciences with Reflection on Practice*. AWF-ISSSS, Warsaw. 313-324.